

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 2

Рівне – 2001

ББК 63.3 (0) я 43

А 43

УДК 9(438): 9(477): 321: 327: 327(477): 34(091): 329.4

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2001. – Випуск 2. – 245 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Черній Альберт Іванович

доктор історичних наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України
та Міжнародної слов'янської академії наук

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна

кандидат історичних наук, професор

Бачинський Вільгельм Маркович

доктор історичних наук, професор

Гайбонюк Володимир Дорофійович

кандидат історичних наук, професор,
заслужений діяч культури України

Дещинський Леонтій Євгенієвич

доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Ковальський Микола Павлович

доктор історичних наук, професор, академік
Міжнародної слов'янської академії наук

Кондратюк Костянтин Костянтинович

доктор історичних наук, професор

Лизогуб Юрій Маркович

доктор історичних наук, професор

Литвинчук Анатолій Іванович

кандидат історичних наук, професор,
заслужений діяч культури України

Макар Юрій Іванович

доктор історичних наук, професор

Павлюк Володимир Васильович

доктор філософських наук, професор

Постоловський Руслан Михайлович

кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії

наук

Саух Петро Юрійович

доктор філософських наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України

Степанков Валерій Степанович

доктор історичних наук, професор

Троян Сергій Станіславович

доктор історичних наук, професор (*науковий редактор*)

Шевчук Василь Петрович

доктор історичних наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України

Друкується за ухвалою вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 4 від 30 листопада 2001 р.)

**За достовірність фактів, дат, назв тощо відповідають автори статей.
Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.**

ISBN 966–7281–07–7

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

9. Український прапор.– 1922.
10. Chwila.– 1919.
11. Chwila.– 1920.
12. Chwila.– 1922.
13. Nowy Dziennik.– 1918.
14. Zydzy w Polsce Odrodzonej. Dzialalnosc spoleczna, gospodarcza, oswiatowa i kulturalna: W 2–ch t. Pod redakcja D–ra I.Schipera, D–ra A.Tartakowera, radzcy A.Hafftki.– Warszawa, б.р.– Т.2.

УДК 281.96(09): 322

С.І. Жилюк

УКРАЇНЬСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА НА ЖИТОМИРЩИНІ В 20-Х РОКАХ

Становлення УАПЦ на Волині проходило важко. Далася взнаки тривала й послідовна русифікація населення краю. Крім того, серед тихонівців було багато авторитетного духовенства ще дореволюційного посвячення. Повагою і любов'ю парафіян користувався єпископ Волинський і Житомирський Аверкій (Кедров). З 1922 року він неодноразово зазнавав арештів, а в 1927 році його відправили на заслання до Казахстану. За рішенням трійки УНКВС Башкирської АРСР 1937 року його засудили до розстрілу. Вирок виконано 27 лютого [7; 34]. Подібною була доля іншого авторитетного діяча Російської церкви - єпископа Аркадія (Остальського). За агітацію проти вилучення церковних цінностей, в 1922 році його засудили до вищої міри покарання, однак замінили вирок на 5 років ув'язнення в таборах. Після звільнення він заарештовувався ще в 1928 і 1931 роках, а в 1937 році був також засуджений до смертної кари [8; 56]. На окрему увагу заслуговує постать священника Богоявленської церкви, а згодом єпископа Максима Руберовського, якого за рішенням трійки від 17 листопада 1937 року засуджено до розстрілу. Характеристику цього церковного діяча знаходимо у звітному повідомленні НКВС напередодні його останнього арешту: «Цю церкву (Яківську. - С.Ж.) таємно очолює єпископ Руберовський, який користується надзвичайним авторитетом у духовному світі... Прихильники єпископа Руберовського мають свій вплив не тільки серед дорослого населення, але й серед школярів...» [3; 14].

Проте українська громада Житомира, окрім єпископа Орлика, мала досить активну ініціативну групу, очолювану молодим протоієреєм М.Хомичевським (відомим у майбутньому мовознавцем Борисом Теном). Священик М.Хомичевський брав участь у роботі Всеукраїнського собору 1921 року, був заступником ВПЦР і одним із найактивніших діячів українського церковно-визвольного руху. Ще до початку процесу над СВУ 1930 року, під час масових арештів і заслань української інтелігенції М.Хомичевського було заарештовано і заслано до таборів Далекого Сходу. Тоді органи ДПУ заарештували 6 єпископів і близько 700 священників УАПЦ, багато з яких засудили до вищої міри покарання [9; 315]. Саме М.Хомичевському слід віддати належне в організації оформлення УАПЦ на Волині, оскільки єпископа Орлика за звинуваченням у приховуванні від влади церковних цінностей, що підлягали вилученню, вже на початку 1923 року було заарештовано і ув'язнено.

У Житомирі українська громада утвердилась у колишній архієрейській церкві Різдва Богородиці, хоча спочатку була спроба добитися від влади передачі їй у користування Кафедрального собору. На Кафедральний собор виявляла претензії також громада тихонівської орієнтації. Тоді президія Губвиконкому 12 червня 1922 року видала постанову, яка передбачала розв'язання проблеми на підставі плебісциту. Але українська громада зібрала значно менше підписів, аніж російська - 767 проти 1822 осіб, що без сумніву визначало релігійні настрої житомирян. Щоб уникнути можливих непорозумінь і ексцесів, ініціативна група у складі М.Хомичевського, В.Коломійченко і С.Вершигори звернулася до відділу Губюста Волингубвиконкому з проханням передати їм архієрейську церкву, список парафіян якої складав

442 особи. Прохання було задоволено, щоправда після сплати 300 крб. за переєстрацію та 150 крб. на користь голодуючих [6; 44].

Церква Різдва Богородиці стала базовим осідком автокефального руху на Волині. У цьому храмі 5-6 серпня 1923 року проходила робота Волинського краєвого з'їзду духовенства і мирян, який завершив організаційне оформлення УАПЦ на Волині. Роботою засідань керував голова ВПЦР М.Мороз. Всього на з'їзді було 105 осіб: 1 єпископ, 16 священників, 8 дияконів і 80 мирян, 37 із яких мали дорадчий голос [6; 157]. Представником від влади був присутній уповноважений Губвідділу Управління Лідвідкому товариш А.О.Івановський.

Першим до з'їзду звернувся головуючий М.Мороз, який у своїй доповіді змалював картину церковного життя в Україні і Росії, подав інформацію про кількість парафій. З цієї доповіді видно, як відставала тоді Волинь у розвитку автокефального руху у порівнянні з іншими губерніями. Так, на Київщині кількість парафій УАПЦ становила близько 1000, Поділлі - 300, Полтавщині - більше 200, Чернігівщині - до 200, на Волині - лише 40-50. У кількох словах М.Мороз розповів про становище УАПЦ в Західній Волині і Чехії, зазначив, що православні українці Америки вітають працю ВПЦР та митрополита Василя Липківського [6; 150].

На додаток до доповіді М.Мороза єпископ Костянтин Кротевич з'ясував стосунки Української церкви з іншими течіями. Протоієрей М.Хомичевський висловив пропозицію привітати від з'їзду православних українців Америки. Депутати говорили, що чимало православних священників в Америці, а ще більше мирян, прив'язані своїм походженням до Волині. Згадали також слова керуючого церковною справою в Америці, знаменитого волинця, всечесного Івана Федоровича (архієпископа Івана Теодоровича. - С.Ж.), який запевнив Волинську церкву, що тісний зв'язок між нею і Америкою і далі буде джерелом взаємного духовного піднесення [6; 156]. Надалі лунали доповіді з місць. Отець Савченко з Коденського району зазначив, що місцева влада, не розуміючи як слід декретів про відокремлення церкви від держави, втручається у внутрішнє життя парафій, і запропонував висловити побажання, аби такі помилки були доведені до Губвиконкому [6; 156]. Священик Мокринич повідомив про поширення Христового благовістя на Котельщині. Протоієрей Коломійченко розповів про церковні справи в районі Коростишева, а протоієрей Мельничук охарактеризував шляхи розвитку церковного руху на Полонщині [6; 156]. Цікаву інформацію оголосив протоієрей М.Хомичевський, що до Житомирської парафії належать не тільки українці, але й православні інших національностей. А отець Мельничук додав, що на Полонщині до Української церкви перейшли католики-українці і навіть окремі поляки [6; 156].

Зрештою, перед делегатами з'їзду знову виступив головуючий М.Мороз, який сформулював засади організації церковного управління. Це було головне питання роботи з'їзду. М.Мороз виклав схему відносин між крайовими і окружними радами з єпископами або районними радами з благовісниками та парафіяльними радами з їх настоятелями. Після цього з'їзд ухвалив низку постанов: 1) в організації церковного життя керуватися ухвалами Великих Микільських зборів ВПЦР 1923 року; 2) утворити Волинську Крайову Православну Церковну Раду як філію ВПЦР на підставі її статуту, затвердженого державною владою (копію зареєструвати в Губвиконкомі); 3) при розподілі праці окружних і районних рад дотримуватись державно-адміністративного поділу Волині; 4) покласти на обов'язок Крайової Ради визначити схему осередків для об'єднання парафій у межах церковних паланок, районів та округів [6; 156]. Таким чином, у Житомирі було утворено Крайову Церковну Раду, якій підпорядковувалися окружні ради, по можливості з єпископом, потім - районні з благовісниками (месіонерами) і парафіяльні з настоятелями парафій. Для збільшення числа парафій утворювалися пересувні проповідницькі групи по районах.

На з'їзді протоієрей М.Хомичевський черговий раз порушив питання про долю єпископа Орлика. Він повідомив присутніх, що для поліпшення церковного життя парафіян рада Житомира запрошувала тимчасово архієпископа Нестора Шараївського, оскільки невідомо, коли звільниться єпископ Степан Орлик.

Нарешті, промовці висловили лояльне ставлення до вилучення церковних цінностей,

підтримали лінію XII з'їзду КП(б)У в національному питанні, виступили з ініціативою взяти участь у культурно-просвітницькій роботі радянських установ, допомогти дітям-сиротам тощо. Протоіерей М.Хомичевський закликав усіх присутніх відмежуватися від будь-якої контрреволюції і «петлюрівщини» [6; 159]. Звичайно, зміст таких заяв був обумовлений здебільшого присутністю на з'їзді товариша Івановського, який занотував кожне слово. Такою удаваною щирістю діячі українського церковного руху намагались, очевидно, якось упередити можливі переслідування Української церкви з боку місцевих органів влади.

Між тим, на з'їзді цілком панував український дух, відчувалась атмосфера національного піднесення, згуртованості, прагнення до активної плідної праці. І це не залишилось поза увагою уповноваженого. У своєму звіті про роботу з'їзду А.О.Івановський висловив занепокоєння стосовно енергійної організації праці щодо розширення мережі парафій УАПЦ та пропаганди українського церковно-визвольного руху в країні. Зокрема він зазначав: «Беручи до уваги всі обставини, які виявилися на з'їзді автокефалістів, я маю сказати, що на фронті боротьби з релігією і контрреволюцією ми повинні особливу увагу в Україні і особливо на Волині звернути саме на автокефальний рух. Необхідно позбавити їх впевненості, що за ними сила, як про це говорить єпископ Кротевич. Сила за нами, і ми повинні це довести» [6; 159].

Після з'їзду, 19 серпня 1923 року, українська громада Житомира провела свої звітно-виборчі збори. Головував єпископ Костянтин Кротевич. Доповідь про життя парафії протягом року зробив братчик Голяка. Доповнювали члени активу Іванченко та Антончук. Промовці згадали, з якими труднощами народилася українська парафія в Житомирі, які складні іспити вона витримала, змінивши протягом року аж три парафіяльні ради, з котрих одна була ініціативна (тимчасова), друга - постійна, у зв'язку з процесом єпископа Орлика, передала свої повноваження третій раді, яка довела справи парафії до останнього дня. Збори висловили щире подяку братчикам Іванченку, Антончуку та сестрі Ляльці, титарю церкви, диригентові хору, особисто настоятелю храму протоіерею М.Хомичевському, а також парафіяльній раді на чолі з Голяком, яка запрошувала єпископів Нестора Шараївського і Костянтина Кротевича для поліпшення парафіяльного життя, а головне - скликала Волинський Краєвий собор УАПЦ й добре організувала його роботу. Варто відзначити, що за перебігом питань члени громади не забули молитвенно вшанувати померлу напередодні зборів (17.08) сестру Коломійченко - одну із перших парафіянок церкви Різдва Богородиці, по якій проспівали «вічну пам'ять» [6; 154].

Черговим питанням зборів було переобрання парафіяльної ради на новий церковний рік. До нового складу увійшло 7 чоловік: П.І.Богун, Ю.Ф.Мовчан, Л.Т.Андрєєва, М.І.Котляренко, Я.І.Можар, А.Е.Чечет та один представник з хору (прізвище не вказано); кандидатами до ради - братчиків Маслока, Нарубалюка, Новака, Залізняка та сестру Щербак; членів комісії - К.П.Іванченка, А.Д.Ляльку і Королюка. Питання про єпископа Орлика доповів владика Костянтин. Парафіяльні збори доручили новій раді порушити ще раз це питання, маючи на увазі, що слідство по справі закінчилося і слідчий обіцяв звільнити його на поруки. Разом з тим, збори просили єпископа Кротевича при побаченні з єпископом Орликом передати привітання від парафії й побажання якнайшвидше повернутися до своєї церковної праці. З огляду на те, що Волинським Краєвим собором від 5-6 серпня одноголосно ухвалено запросити єпископа Костянтина Кротевича очолити церковну справу на Волині, збори ВПЦР 15 серпня 1923 року затвердили Кротевича на кафедрі єпископа Волинського, а єпископа Степана Орлика залишили єпископом Житомирським [6; 154]. Хоча коштів бракувало і матеріальне становище парафії було незадовільним, українська громада все ж таки виділила значну суму для підтримки єпископа Орлика.

Після Волинського Краєвого з'їзду та з переходом на Волинську кафедру єпископа Костянтина Кротевича автокефальний рух на Житомирщині значно пожвавився. Так, у політзвіті секретаря Коростенського Окрпарткому за жовтень 1923 року повідомлялося, що «автокефальний рух у багатьох районах посилено розвивається і є одним із найбільш потужних рухів у наш час» [4; 42]. Відомо, що Український церковний рух був предметом пильної уваги як партійних органів, так і ДПУ. У доповіді про політстан села за період з 22 по 28 серпня 1923

року Коростенський погранвідділ ДПУ детально розписав настрої селян Народицького району, зокрема в селах Мединівка і Калинівка. Наприклад, у звіті подано вислів диякона, який ніби в розмові із священником села Медини говорив, що ліквідація радянською владою організації Волинської повстанської армії ще не позбавила його надії на самостійність України [4; 24]. Далі ДПУ повідомляло про роботу автокефалістів, нелегальні зібрання вчителів і кулацького елементу, про те, що в районі переховуються уцілілі від арештів минулого року члени ВПА [4; 24]. Дійсно, в жовтні 1922 року радянські органи ліквідували «військово-петлюрівську організацію - Волинську повстанську армію», заарештували близько 750 чоловік. У березні 1923 року в Житомирі над ними відбувся суд, за вироком якого 65 чоловік розстріляли, решту - ув'язнили на різні строки. Проте низка фактів вказує на те, що цей судовий процес був фальсифікований органами НК для винищення в краї можливих політичних опонентів радянської влади. Органи ДПУ відстежували таких «можливих політичних опонентів радянської влади» й надалі, насамперед зараховували до них діячів українського церковно-визвольного руху. «Найважливіше й найнебезпечніше – це релігійні громади Автокефальної української церкви» [4; 23], - зазначалося в одному із звітних повідомлень ДПУ.

За таких умов доводилося працювати українським церковним діячам. Незважаючи на урядову антирелігійну кампанію та упереджене ставлення до УАПЦ з боку органів влади, вони все ж таки пропагували ідею незалежності української церкви і відкривали українські парафії в краї.

У той час в містах і селах України масово організовувалися антирелігійні та міжконфесійні диспути, в яких брали участь більшовицькі агітатори і представники різних церков. Від УАПЦ часто виступав єпископ Орлик. Маючи великий дар слова, веселий, не гордий і для всіх доступний, він умів переконувати, прихилити до себе людей. Його сучасник Павло Назаревич залишив нам спогади про один із таких диспутів у Новій Чорторії на Волині, де біля церкви зібралася велика сила народу. Зійшлися люди з усього містечка та навколишніх сіл: Старої Чорторії, Любомирки, Привітова, Горбокаїв, Липина, Коростки. Проти українського єпископа виступав досвідчений місіонер Російської церкви з академічною освітою, але єпископ Орлик його переміг. Від того дня відразу організувалися українські парафії в кількох селах. Невипадково в інформаційному звіті Любарського Райпарткому (1926 р.) повідомлялося про поширення релігійного руху в Новій Чорторії, де організовано нову громаду і збудовано церкву автокефальної орієнтації. Там же зазначалось, що організувалася українська громада і в с.Мелицях через те, що архієрей Орлик почав проповідувати нову церкву [5; 20].

Між тим, радянська влада у будь-який спосіб намагалася стримати національно-визвольний церковний рух в Україні, про що написано багато праць. Варто звернути увагу лише на один циркуляр ЦК КП(б)У з питань організації партійної, агітаційно-пропагандистської і масово-політичної роботи від 30 грудня 1922 року, де зазначалося: «Зіштовхуючи між собою різні напрями, течії, секти, церкви, вірування, радянська влада прагне до того, щоб у взаємній боротьбі вороги дискредитували і топили одна одну. Прихильники української автокефалії за своїм зовнішнім демократизмом зовсім не близькі для нас, навпаки, власне внаслідок спроб зблизитися з українськими масами, шкідливі і небезпечні, як проповідники у селянське середовище національно-демократичних буржуазних ідей» [1; 198].

Вдаючись до різних провокаційних заходів, дискредитації духовенства, розвалу тієї чи іншої церкви через таємних інформаторів та агентів ДПУ радянська влада намагалася досягати своєї мети - повного знищення релігії й Української церкви зокрема. Підтвердженням такої політики може бути також цитата із таємних матеріалів Антирелігійної Комісії ЦК КП(б)У від 21 травня 1925 року: «З метою внутрішнього розкладу УАПЦ, нами в 1924 р. було утворено ліве крило під назвою «ДХУ» (Діяльна Христова церква. - С.Ж.)...» [2; 79 зв.]. Крім того, влада стягувала з Української церкви найбільші податки. Досить тяжкими були поземельний, будівельний збори та страхування. Тільки реєстрація новоствореної громади обходилась від 150 до 300 крб. і більше [9; 255].

Великої шкоди церкві органи влади завдавали через агентурну мережу «сексотів». За

даними В.І.Силантьєва, на кожен церковний округ припадало по 2-3 секретні співробітники ДПУ. Зокрема, у 42-х округах Російської (тихонівської) церкви було 84 «сексотів», у 42-х округах Обновленської церкви - 84 «сексотів», у 22-х церковних округах УАПЦ - 66 «сексотів». На оплату «послуг» кожного виділялося по 20 крб. на місяць [12; 188]. Ті, кому вдалося емігрувати за кордон, з тривогою дивилися, як комуністична влада, розгалужуючи мережу «сексотства», деморалізувала суспільство. Споглядаючи життя радянських людей, російський ліберал Г.Федотов писав: «Ця робота деморалізації інтелігенції проводиться більшовизмом у безмежних масштабах. Ми з жахом спостерігаємо звідси плоди провокаторської роботи – у середовищі вчених, артистів, письменників, навіть у церкві. І не співчуття соціалізму досягається владою: вона вимагає безумовної покори...» [13; 79].

Органи ДПУ, схилиючи духовенство різних церков до співпраці, вдавалися до підкупу, обіцянок, шантажу, залякування тривалим ув'язненням чи фізичною розправою. В 1924 році працівниками ГПУ було завербовано і єпископа Орлика, коли той відбував ув'язнення. Це видно з кількох архівно-слідчих справ Степана Орлика.

Прямий підкуп та обіцянка грошових виплат за «послуги» були найбільш поширеними формами роботи з духовенством. ДПУ отримувало кошти від окрпаткомів. Так, кошторис антирелігійної роботи на 1928/29 рік передбачав виплати 1000 крб. на підтримку єпископів, які висвітлювали загальне становище в церкві, та проведення з'їздів. А на оплату інформаторів і зв'язки з ними по тихонівщині, синодалах (обновленцях), УПЦ, УАПЦ та єврейському духовенству виділялося 1200 крб. [10; 161]. Органи ДПУ зазначали, що «жодна сфера чекістської роботи не вимагає таких матеріальних витрат, як релігійні угруповання», що «різних попів не важко вербувати, але дуже важко використовувати без підкупу грошима» [12; 186]. Яскравим підтвердженням цього є звітне повідомлення ДПУ про обновленського архієпископа Лоллія: «Синодальний архієпископ Лолій, якого ми використовуємо для боротьби зі всіма течіями і якого перевірено, має авторитет серед духівництва на всій Україні. Лоллій через матеріальну незабезпеченість весь час ставить питання про залишення нашої округи, і ми маємо залишитися без перевіреного єпископа, і буде загроза переходу від синодальної орієнтації, а головним чином до реакційної тихонівської. Тому матеріальну підтримку синодального єпархіального управління ми ставимо на перший план нашої роботи серед духівництва» [10; 160].

Проте, незважаючи на безправне становище та шкідницьку діяльність окремих священнослужителів, церква жила своїм життям. УАПЦ поступово охоплювала широкі кола населення, сприяла зростанню національної свідомості селян і робітників більше, ніж будь-яка інша українська інституція. За даними О.М.Ігнатуті, до травня 1925 року кількість громад УАПЦ зросла до 1600, що склало 16,8% від усіх християнських громад України [11; 223].

Джерела та література

1. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО). – Ф.П-5. – Оп.1. – Спр.52.
2. ДАЖО. – Ф.П-85. – Оп.1. – Спр.179.
3. ДАЖО. – Ф.П-85. – Оп.1. – Спр.757.
4. ДАЖО. – Ф.П-86. – Оп.1. – Спр.1.
5. ДАЖО. – Ф.П-127. – Оп.1. – Спр.30.
6. ДАЖО. – Ф.Р-1657. – Оп.1. – Спр.242.
7. ДАЖО. – Ф.Р-1820. – Оп.2. – Спр.821.
8. ДАЖО. – Ф.Р-1820. – Оп.2. – Спр.883.
9. Зінченко А.Л. Визволитися вірою: Життя і діяння митрополита Василя Липківського. – К.: Дніпро, 1997. – 423 с.
10. Зінченко А. Це влада не від Бога, а від дракона // Вітчизна. – 1991. - №4.
11. Ігнатуша О.М. Українська автокефальна православна церква (1917-1930). Дис... канд. іст. наук. – Харків, 1993. – 255 с.
12. Силантьєв В.И. Большевики и Православная церковь на Украине в 20-е годы. – Х.: ХГПУ,

1998. – 229 с.

13. Федотов Г.П. Собрание сочинений: в 6 т. – Т.III. Тяжба о России. – УМСА-Париж, 1988. – 320 с.

УДК 940. У–454

Р.С. Пальчевський

УКРАЇНСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ РУХ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ, ЩО ВХОДИЛИ ДО СКЛАДУ ПОЛЬЩІ (1920–1939 РР.)

П'ємонт визвольного руху українців на Західній Україні на початку 20-х років стала Галичина. Основним змістом її суспільно-політичного життя була боротьба за відновлення Української держави. Всі політичні партії, окрім УСДП, об'єдналися навколо цієї ідеї в єдиний національно-державницький табір. Однак пізніше анексія Галичини польською державою, криза парламентсько-демократичної системи спричинили зменшення впливів націонал-демократії і одночасне посилення полярних ідейно-політичних напрямів – комунізму зліва та націоналізму справа.

Пізніше, в 30-х роках, у зв'язку з польською політикою переслідування українства відбулася різка зміна суспільних настроїв, наслідком чого стало посилення впливу ОУН. Антирадянську позицію зайняли всі легальні політичні партії. Ліворадикальний рух переживав кризу.

Згадані перипетії суспільно-політичного життя краю безпосередньо відбивались на характері розвитку українського молодіжного руху, в багатьох випадках визначаючи його.

Націонал-демократичний напрям останнього представлений у першу чергу руханково-спортивними молодіжними товариствами “Січ”, “Сокіл”, “Луг”, “Пласт”.

Вплив тих чи інших партій та “дорослих” організацій на них не перешкоджає виділити цілу низку ознак в їхній діяльності, які впливають із суті націонал-демократичного руху. Серед таких ознак – виховання національно-патріотичних почуттів молоді, використання легальних форм діяльності, співпраця з іншими молодіжними структурами не лише всередині країни, а й за її межами.

Згадані товариства (окрім “Лугу”) згідно з періодизацією Андрухова І.О. в січні 1921 року вступили в третій період діяльності, який характеризується відродженням після участі й поразки в національно-визвольних змаганнях [1; 19], активною участю в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті українства, протистоянням шовіністичній політиці польського уряду. Останній в активізації діяльності руханково-спортивних товариств української молоді постійно вбачав загрозу польським інтересам, тому всіляко боровся з цими товариствами. З особливою упередженістю ставився до “Січей”. Дозволивши їх у 1922 році, цього ж року припинив діяльність 50 осередків, як “політизованих” [2].

З підозрою зустріла польська влада відродження культурно-освітнього крила “Січі” під назвою “Луг”. Про це свідчать таємні циркуляри від 10 червня та 30 вересня станіславського воєводи, який звертає увагу на те, що “... хоча товариство “Луг” і має по статуту гуманітарну і культурно-освітню діяльність, проте в ряді осередків його діяльність є антидержавною, оскільки виховує молодь в дусі військовим під приводом гімнастичних вправ ... Дальшим доказом є те, що члени товариства діляться на чети, ходять в колоні по чотири, а також вправи з топірцями, які нагадують карабіни” [3; 1].

Весною 1932 року видаються укази, спрямовані проти “Сокола-батька” і “Лугу”. Згідно з ними членам товариства заборонялося вести політичну діяльність, залучати в свої ряди шкільну молодь віком до 18 років [4; 26].

Близькою до цих товариств за характером діяльності була українська пластова організація, яка мала яскраво виражений національний характер як у Галичині, так і на Волині. Волиняни

ЗМІСТ

Розділ 1. 10 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

С.С. Троян Українська державність: 10 років незалежності	3
В.Д. Гайбонюк Українська історична наука на межі тисячоліть: сучасний стан, проблеми.....	9
І.А. Гринчук Підготовка та виховання політичної еліти в незалежній Українській державі...	17

Розділ 2. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

О.О. Патяка Система доказів у гродському суді на українських землях у другій половині XVI – першій половині XVII ст.	21
М.Б. Петров Історична топографія вірменських кварталів Кам'янця-Подільського кінця XVII-XVIII cc.	25
І.В. Довжук Виробництво сільськогосподарських машин у Наддніпрянській Україні наприкінці XIX ст.	31
О.В. Сидорчук Діяльність Чеського благодійного й освітнього товариства ім. Я.А. Коменського в Україні (1907 – 1917 рр.)	34
О.М. Завальнюк Відставні державні діячі – викладачі Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.).....	38
М.М. Гон Євреї в суспільно-політичних процесах у Східній Галичині (липень 1919 – березень 1923 рр.).....	46
С.І. Жилюк Українська автокефальна православна церква на Житомирщині в 20-х роках.....	52
Р.С. Пальчевський Український молодіжний рух на західноукраїнських землях, що входили до складу Польщі (1920-1939 рр.)	57
А.А. Жив'юк Початок громадсько-політичної діяльності Уласа Самчука (перша половина 1930-х років).....□	62
Р.П. Давидюк Степан Скрипник як посол до польського сейму (30-ті роки XX століття).....	70
П.О. Савчук Роль громадських організацій у зміцненні оборонно-масової роботи на промислових підприємствах України (1943–1945 рр.).....	77
Л. К. Костюк Культурно-історичні процеси в Україні на межі тисячоліть як “своєрідний виклик історії” ..□	84

Розділ 3. ІСТОРІЯ КРАЮ

О.Ф. Гень Міста-фортеці Волині, засновані князями Острозькими.....	91
О.П. Прищепя Планування і забудова міст Волині в другій половині XIX – на початку XX ст.	100
В.А. Добровичська Національна політика Другої Речі Посполитої на Волині (1921-1939 р.р.).....	104
В.І. Милусь Державно-церковні відносини на Волині у повоєнний період	108
Т.П. Пархоменко Функціональне призначення продуктів бджільництва у звичаях трудової обрядовості	118

Розділ 4. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

І.А. Хаврук Сандомирська угода 1570 р.: проблема об'єднання протестантських течій у Польщі.....□	124
Н.Г. Галун Історія Болгарії в оцінці Христо Ботева.....	129
О.Т. Безаров Влада та єврейські погроми в Росії 1881-1882 рр.....	137
А.В. Боляновський Українське питання в політиці Німеччини 1914-1916 рр.....	146

О.М. Войтюк Українсько-болгарські літературні зв'язки кінця ХІХ – початку ХХ століття	152
О.М. Гень Історіософія Томаша Масарика.....	156
Г.Я. Комар Людина з легенди та історична особа: штрихи до політичного портрета Карла Маннергейма	160
Р.М. Постоловський Інтерпретація Т.Г. Масариком чеських національних демократичних традицій як основи національної ідеології.....	168
Ю.М. Терешко Особливості міжнародної політики Чехословаччини в умовах поляризації Європи у 1945-1947 рр.	174
А.В. Слесаренко Антитоталітарний опозиційний рух у Чехословаччині (1968-1972 рр.)	181
В.І. Бурдяк Україна і Болгарія: проблеми злагоди в суспільстві.....	186
Т.Ф. Герасимчук Утворення Європейського Союзу та його роль у сучасних інтеграційних процесах.....□	189
І.В. Філіпчук Україна між Сходом і Заходом через призму відносин з Росією і Польщею в 90-х роках ХХ ст.....	194
М.М. Алієв Участь України у створенні Євразійського транспортного коридору (ТРАСЕКА) .....□	200
Т.А. Христюк Еволюція українсько-російських відносин у 1991-2001 рр.	206

Розділ 5. ПОЛІТИЧНА ДУМКА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

С.С. Троян Австрійські історичні концепції слов'янства початку ХХ століття.....	218
В.М. Шейко Становлення та розвиток культурології як науки: історіографічний аспект	224
С.А. Копилов М. Бантиш-Каменський як історик Польщі	233

Розділ 6. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

П.О. Савчук (Рец.: Троян С.С., Постоловський Р.М., Федорак В.Ф. Світ на зламі епох: історія кінця ХІХ- середини ХХ ст.: Навчальний посібник – К.: НМЦВО, 2002. – 240 с.)	239
Відомості про авторів	242

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 2

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С.С. Троян*

Комп'ютерна верстка – *Н.Б. Курченко*

Обкладинка – *О.Я. Тарасюк*

Коректор – *О.В. Лукашевич*

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12
Рівненський державний гуманітарний університет

Здано до набору 1.03.2001 р. Підписано до друку 30.11.2001 р.
Формат 60x84 ¹/₈. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 16,27. Обл. вид. арк. 16,97 .
Замовлення № 8/1. Наклад 100.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2001. – Випуск 2. – 245 с.

ISBN 966–7281–07–7